

Universiteit
Leiden
The Netherlands

**Boekbespreking van: Een veranderende wereld: Liber Amicorum tergelegenheid van de zestigste
vejaardag van Ferdinand van Dam**

Hout, W.

Citation

Hout, W. (1992). Boekbespreking van: Een veranderende wereld: Liber Amicorum tergelegenheid van de zestigste vejaardag van Ferdinand van Dam. *Acta Politica*, 27: 1992(2), 245-249. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3450041>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3450041>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Het wekt overigens enige bevreemding dat in het theoretische gedeelte gesproken wordt van succesvolle binnenlandse beïnvloeding, terwijl in de conclusies sprake is van binnenlandse consensus. Deze begrippen zijn toch geen synoniemen?

De drie vragen uit de hierboven geciteerde vraagstelling worden na behandeling van de cases als volgt beantwoord:

1) De opvattingen in de Nederlandse samenleving zijn van invloed geweest op de totstandkoming van het Nederlandse buitenlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliëse conflict. De besluitvormers hielden rekening met de opinie van de verschillende actoren die een rol speelden in het proces van beleidsvorming. Een belangrijke doelstelling van het beleid was dat de veiligheid van Israël zou zijn gewaarborgd. De eerste these wordt dus verworpen.

Daarnaast geeft Grünfeld aan dat het olie-embargo in 1973 ertoe leidde dat vermijden van een kwetsbare positie een leidraad van het Nederlandse handelen werd. Nederland zocht bescherming door aansluiting te zoeken bij de EG-partners. Het gevolg hiervan was dat het buitenlands politieke proces in Nederland niet langer voorafging aan het internationale politieke proces. Het parlement kon dus alleen achteraf een bepaalde kwestie bediscussiëren.

2) Nederland trachtte in de periode 1973-1982 met name Frankrijk te matigen in het streven van dat land om de Europese Gemeenschap een meer pro-Palestijns standpunt te laten innemen. Ook probeerde Nederland te voorkomen dat Europa het Midden-Oostenbeleid van de Verenigde Staten doorkruiste. Grünfeld concludeert dat deze doelstellingen met redelijk succes werden nagestreefd.

3) De derde vraag wordt door de auteur op tweeërlei wijze beantwoord. Ten eerste merkt hij, evenals bij de beantwoording van de eerste vraag, op dat na 1973 het internationaal politieke proces aan het buitenlands politieke proces in Nederland voorafging. Dit had tot gevolg dat allerlei groepen in de samenleving, maar ook het parlement, minder invloed hadden op de totstandkoming van het beleid. Ten tweede trekt Grünfeld de conclusie dat de Nederlandse inbreng in de internationale politiek wel kon rekenen op binnenlandse steun. Bovendien bleek uit interviews met Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken en directeurs-generaal Politieke Zaken dat zij bij het bepalen van hun standpunt het oog ook gericht hielden op de verhoudingen in eigen land.

Naast het zwakke theoretische deel van de dissertatie, heeft de studie echter ook sterke kanten. De wijze waarop de cases worden behandeld, is soms van grote schoonheid. Zo beschrijft Grünfeld de totstandkoming van de verschillende verklaringen van de Europese partners, waaronder de beruchte verklaring van Venetië uit 1980, uitgebreid en met een groot gevoel voor nuances.

Een voorbeeld van een fraaie beschrijving is de wijze waarop de auteur het Europese plan voor een algehele vredesregeling in het Midden-Oosten behandelt dat in 1980 als een vervolg op de verklaring van Venetië werd opgesteld. Volgens Grünfeld was dit plan het hoogtepunt van de Europese Politieke Samenwerking ten aanzien van het Arabisch-Israëliëse conflict. Een hoogtepunt in die zin dat het plan leidde tot een Europees diplomatiek offensief. Het plan was echter ook de eerste stap op weg naar een nieuw dieptepunt in de Europese samenwerking. Al

snel bleek dat de EG totaal machteloos was. De inhoud van het plan was zodanig dat het voor Israël onaanvaardbaar was, terwijl het de partners aan machtsmiddelen ontbrak om Israël aan een conferentietafel te krijgen. Bovendien waren de verschillende landen, ondanks de formele overeenstemming, het fundamenteel met elkaar oneens over het te voeren Midden-Oostenbeleid. Toen Nederland in de eerste helft van 1981 het voorzitterschap van de EG bekleedde, zorgde minister van Buitenlandse Zaken Van der Klauw ervoor dat het Europese initiatief een pas op de plaats maakte. De vertragingstactiek van de Nederlandse minister was er mede de oorzaak van dat het Europese plan een vroege dood stierf. De verkiezing van de socialist Mitterrand tot president van Frankrijk betekende het definitieve einde van het initiatief. Frankrijk, de grote animator van een eigen Europese koers, was nu meer geneigd aansluiting te zoeken bij de Amerikaanse Midden-Oostenpolitiek.

De onmacht en het gestuntel van de EG ten aanzien van het Arabisch-Israëliëse conflict worden door Grünfeld genadeloos blootgelegd. De relatie die in de studie wordt gelegd tussen de pogingen van de Europese partners om tot een gezamenlijk Midden-Oostenbeleid te komen en het streven naar Europese integratie zijn zeer verhelderend. De beschrijving van de wijze waarop de Europese landen in het kader van de EPS een rol in het Midden-Oosten trachtten te spelen is bijzonder onthullend. De hoofdstukken waarin de drie cases worden behandeld zijn dan ook voor eenieder die is geïnteresseerd in de politieke eenwording van Europa de moeite van het lezen waard.

O. van Heffen

P. Bauer, *The development frontier: Essays in applied economics*. Harvester Wheatsheaf, Londen/Sydney/Singapore 1991; R.C. Janssen e.a., *Een veranderende wereld: Liber Amicorum ter gelegenheid van de zestigste verjaardag van Ferdinand van Dam*. Thomas Rap, Amsterdam 1991.

Op een moment dat ook in ons land een hernieuwde belangstelling voor het probleem van ontwikkeling valt waar te nemen zijn twee interessante boeken verschenen: *The development frontier*, geschreven door Peter (of P.T.) Bauer, en *Een veranderende wereld*, een Liber Amicorum voor prof. Ferdinand van Dam, samengesteld door NRC Handelsblad-journalist dr. Roel Janssen.

The development frontier is het nieuwste boek van de ontwikkelingseconoom Bauer. Dit boek is, evenals eerdere bekende werken van zijn hand als *Dissent on development, Equality, the Third World, and economic delusion and Reality and rhetoric*, geen monografie, maar een bundeling van essays. Tweederde van de zeventien stukken is eerder gepubliceerd en is voor de huidige uitgave aangepast en deels herschreven.

Bauer heeft er nooit om bekend gestaan dat hij de controversie schuwde; zijn nieuwste bundel bevat opnieuw vele aanvallen op de *communis opinio* die in de sociale wetenschappen over de begrippen ontwikkeling en onderontwikkeling is

gegroeid. De rode draad door *The development frontier* is wat zou kunnen worden aangeduid als de *human factor*. In het denken over ontwikkeling is de mens namelijk gaandeweg verdwenen: boeken en artikelen over dit onderwerp benadrukken veeleer structuren, mechanismen, hulpbronnen en instituties. Bauer benadrukt persoonlijke en groepskenmerken, attitudes en cultuur. Hij bindt de strijd aan met de gedachte dat 'the ordinary people of the LDCs [are] necessarily torpid, rigidly constrained by custom and habit, economically timid, inherently myopic, and generally deficient in enterprise' (p. 191).

Bauers boek is te lezen als een verklaring van vertrouwen in het individu. Naar Bauers mening is het streven naar ontwikkeling voor vele mensen een uitdaging hun grenzen te verleggen; het is, bij wijze van spreken, een 'development frontier'. De welvaart van ontwikkelingslanden is volgens Bauer niet afhankelijk van een opgelegde mobilisatie van hulpbronnen als arbeid en kapitaal, noch van een gedwongen modernisering van attitudes en gedrag, of van grootschalige, door de staat gesteunde industrialisatie. Het verlangen naar politieke onafhankelijkheid, het streven naar nationale identiteit en de abstracte retoriek van economische ontwikkeling leveren op zichzelf geen bijdrage aan de welvaart van ontwikkelingslanden. In tegendeel, ontwikkeling is: 'in very large measure the result of the individual voluntary responses of millions of people to emerging or expanding opportunities created largely by external contacts and brought to their notice in a variety of ways, primarily through the operation of the market' (p. 191).

De zeventien essays in *The development frontier* zijn even zovele illustraties van de wijze waarop groepen en volken gebruik hebben gemaakt van de kansen die de markt hun heeft geboden. In deze essays besteedt Bauer op de van hem bekende wijze tevens ruim aandacht aan de negatieve gevolgen die interventie in de werking van de markt kan veroorzaken.

Bauer gaat onder andere in op de cruciale rol die handelaren spelen in het proces van ontwikkeling. Volgens hem zijn handelaren bij uitstek belangrijk omdat ze producenten in contact brengen met ver verwijderde consumenten en aldus de producenten aanzetten tot meer marktgerichte produktie. Handelaren helpen mensen ook bij het vormen van nieuwe behoeften: er wordt een eind gemaakt aan de 'wantlessness of backward people' (p. 3).

Bauer waarschuwt voor de 'politisering' van ontwikkelingslanden, die ertoe kan leiden dat de aandacht van mensen afgeleid wordt van hun economische activiteiten en zij zich meer gaan richten op politieke strijd. In verscheidene essays geeft Bauer aan dat bij voorbeeld de verstreking van buitenlandse hulp, de vorming van door de overheid gecontroleerde (monopolistische) handelsorganisaties of coöperaties, de ontwikkeling van stabilisatieprogramma's voor grondstoffen of primaire produkten en de controle van lonen of prijzen, kan leiden tot een te sterke gerichtheid van producenten op de verdeling van economische voordelen door de overheid.

Naar de mening van Bauer dient de aandacht niet in de eerste plaats uit te gaan naar *verdeling*, maar naar *produktie*. Slechts dan kan de welvaart toenemen. Hong Kong is voor Bauer een illustratie van de positieve effecten van de markt. Ofschoon deze stadstaat lange tijd gekoloniseerd is geweest, over een zeer klein grondgebied

beschikt, nauwelijks grondstoffen heeft en uitermate dicht bevolkt is, is hij toch in korte tijd zeer welvarend geworden. Zoals Bauer stelt: 'The experience of Hong Kong shows again that economic achievement does not depend on the initial possession of money or the presence of natural resources. Utilization of natural resources depends on people's economic policies and the policies of their government' (p. 145). De minimale overheidsinvloed in het economisch leven en het ontbreken van beperkingen voor handel en kapitaalstromen hebben Hong Kong in staat gesteld optimaal van de voordelen van de markt te profiteren.

Wat de ontwikkelingshulp en de buitenlandse schulden betreft, is Bauer zeer kritisch. Twee hoofdstukken uit *The development frontier* zijn aan deze thema's gewijd en ook in het interview dat Frits Bolkestein voor *Een veranderende wereld* met Bauer voerde, komen deze onderwerpen in ruime mate aan de orde. Over de ontwikkelingshulp schrijft hij dat deze geleid heeft tot het ontstaan van het concept 'Derde Wereld': 'The common characteristic of the Third World is the receipt of foreign aid and not poverty, stagnation, exploitation, brotherhood, or skin color' (p. 41). Bauer breekt de staf over ontwikkelingshulp omdat deze in zijn visie meer na- dan voordelen heeft: behalve het hierboven reeds vermelde gevaar van politisering van samenleving en economie, bestaat er het risico dat heersende groepen in ontwikkelingslanden de instroom van particulier kapitaal beperken teneinde zelf meer macht te verwerven. De heersende groepen zijn ook geneigd prestigeprojecten te financieren en de behoeftige delen van de bevolking te verwaarlozen; dit beleid wordt volgens Bauer beloofd doordat ontwikkelingslanden die slecht blijven scoren op de 'development indicators', steeds voor nieuwe hulp in aanmerking blijven komen. Ditzelfde verschijnsel is volgens hem ook kenmerkend voor de schuldenpositie van ontwikkelingslanden. Bauer ziet in de schuldencrisis van de jaren tachtig een probleem van liquiditeit en niet van solvabiliteit: 'It arises from the unwillingness of these [debtor] governments to meet their obligations' (p. 61-62). De regeringen van schuldenlanden speculeren – terecht, volgens Bauer – op de bereidheid van internationale organisaties en crediteuren (zowel overheden als particuliere banken) ontwikkelingslanden ondanks alles toch geld te blijven verstrekken.

Bauers werk vormt een welkom tegenwicht in de wereld van de ontwikkelings-theorie, waar gevestigde meningen hoogtij vieren. Hij geeft aan dat de wereld ingewikkelder is dan menige Derde Wereld-politicus of ontwikkelingshulpzeloot ons wil doen geloven. De verhouding tussen ontwikkelde en ontwikkelingslanden is geen film met 'bad guys' en 'good guys', vraagstukken van ontwikkeling kunnen niet worden afgedaan als overzichtelijke problemen van schuld en boete. De ontwikkelingsproblemen van de huidige Derde Wereld-landen zullen niet worden opgelost door het verstrekken van 'projecthulp' ter waarde van hoogstens enkele procenten van het Bruto Nationaal Produkt en ook niet door het kwijtschelden van door deze landen aangegane schulden.

Bauer is, ondanks of juist dankzij zijn wens ontsparingen in het ontwikkelingsdebat aan te geven, zelf erg eenzijdig. Vooral Bauers kritiek op bijna iedere vorm van interventie in marktprocessen is te eenvoudig. De algemene kritiek op vele liberale theoretici (zoals verwoord door onder anderen Robert Gilpin: *The political economy*

of *international relations*, Princeton 1987, p. 45) dat zij de economische markttheorie verwarren met de praktijk, is ook op Bauer van toepassing. Het theoretische ideaalbeeld van de volkomen vrije markt, waar slechts met behulp van prijsstelling wordt geconcurrereerd, is in de huidige politiek-economische verhoudingen geen realiteit, zo het dat ooit al is geweest. Overheidsinterventie in marktprocessen is in vele gevallen noodzakelijk, alleen al om bepaalde onrechtvaardigheden weg te nemen.

De nadruk die Bauer legt op de positieve effecten van de vrije markt en de minimale overheid, gaat gepaard met het bagatelliseren van politieke vrijheden en democratie. Het duidelijkst komt dit tot uitdrukking in het welhaast euforische essay over Hong Kong, waarin hij schrijft: 'Hong Kong is a dictatorship in that people do not have the vote. But in their personal life, especially their economic activities, they are far freer than most people in the West, not to speak of the Third World. [...] for most ordinary people it is arguably more important whether government is limited or unlimited than whether it is elective or nonelective' (p. 146). Bauers lofrede op de economische vrijheid is sterk utilitaristisch en gaat voorbij aan de intrinsieke waarde van een democratisch bestel, dat bescherming kan bieden tegen de willekeur van economisch en maatschappelijk machten. De *trade-off* van politieke en economische vrijheden ten gunste van de laatste is vooral vanuit het oogpunt van de overheersing van de zwakken door de sterkeren niet gewenst.

Een veranderende wereld, het Liber Amicorum voor Ferdinand van Dam, is naar zijn aard minder samenhangend en diverser van kwaliteit dan de bundel van Bauer. Het centrale thema van de artikelen kan worden aangeduid als: de positie van ontwikkelingslanden in de veranderende internationale economische verhoudingen. Naast het hierboven reeds genoemde interview van F. Bolkestein met Peter Bauer en het Ten Geleide van R.C. Janssen, bevat de bundel essays over: de gevolgen van het kolonialisme (H.L. Wesseling), de rol van Delftse ingenieurs in Nederlands-Indië (H. Baudet), het beleid van de Wereldbank en het IMF (E. Stern en H.O.C.R. Ruding), de ambtelijke vormgeving van het ontwikkelingshulpbeleid (J. Meijer), de effectiviteit van ontwikkelingshulp (J. de Koning), een viertal constanten in het denken van Van Dam (M. van den Berg), ontwikkelingen in het volkenrecht met betrekking tot de Noord-Zuidverhoudingen (N. Schrijver) en antiquarische boeken (G.H. Okma).

Het is de belangrijkste verdienste van dit boek, dat nadrukkelijk de sporen draagt van het feit dat het een *Festschrift* is, dat een aantal verschillende perspectieven op ontwikkelingsbeleid wordt samengebracht. Aan de ene kant is er het perspectief dat de bevordering van ontwikkeling langs macro-economische weg aanbeveelt; dit perspectief wordt, behalve door Van Dam, die in de artikelen zijdelings aan de orde komt, vertegenwoordigd door Bauer, Stern en Ruding. Aan de andere kant staan representanten van het perspectief dat op projectmatige, voornamelijk bilaterale hulp vertrouwt, zoals Van den Berg en, minder uitgesproken, Meijer en De Koning. Het is een gemiste kans dat de auteurs niet op elkaars bijdragen ingaan: een dergelijke opzet zou een interessant en zeer actueel debat kunnen opleveren. Wellicht door het feestelijke karakter van de bundel worden er weinig harde noten gekraakt. Hete hangijzers als de hulp aan de voormalige Sovjetunie en Oost-Eu-

ropa en het dreigende falen van de onderhandelingen over handelsliberalisatie in de GATT komen hier en daar ter sprake, maar worden nergens systematisch behandeld. Juist in een bundel die als titel *Een veranderende wereld* draagt, zouden dit soort 'nieuwe' thema's, die het traditionele ontwikkelingsbeleid dramatisch kunnen gaan veranderen, bij uitstek een plaats hebben verdiend.

Wil Hout

N. Hevener Kaufman, **Human Rights Treaties and the Senate: A History of Opposition**. The University of North Carolina Press, Chapel Hill en Londen 1990.

'Waarom hebben de Verenigde Staten nooit de belangrijkste internationale verdragen ter bescherming van de rechten van de mens geratificeerd?' Dat is de belangrijkste vraag waarmee Amerikaanse gastdocenten nogal eens worden geconfronteerd die voor een gehoor van buitenlandse studenten het Amerikaanse mensenrechtenbeleid behandelen. Het is een voor de hand liggende vraag die de beantwoorder meestal enigszins in verlegenheid brengt. De Amerikaanse regering pleegt zich immers op te werpen als grote verdediger van de mensenrechten en heeft in de loop der jaren ook niet geschuwd andere regeringen – met name die van de Sovjetunie – op hun tekortkomingen in de naleving van internationale mensenrechtenstandaarden te wijzen. Het gaat hierbij met name om de internationale conventie aangaande burgerrechten en politieke rechten en die over economische, sociale en culturele rechten.

In haar nieuwe boek legt Natalie Hevener Kaufman, die Nationaal Bestuur en Internationale Betrekkingen doceert aan de universiteit van South Carolina, sterk de nadruk op de rol van de Senaat. Deze heeft zich, afgezien van een enkele uitzondering, tot nu toe niet bereid getoond de internationale mensenrechtenverdragen goed te keuren. Waarom niet? De tegen ratificatie aangevoerde argumenten worden door de schrijfster uitvoerig behandeld en als evenzovele drogredenen van de hand gewezen:

- de internationale verdragen gaan minder ver dan de bescherming van de mensenrechten in de binnenlandse wetgeving van de Verenigde Staten en zouden een inperking van die rechten kunnen betekenen (met name het recht op eigendom);
- ratificatie zou de federale regering bevoegdheden geven die thans zijn voorbehouden aan de deelstaten en daarmee een aantasting betekenen van het Amerikaanse constitutionele stelsel;
- ratificatie zou een stap betekenen in de richting van de vorming van een wereldregering;
- ratificatie zou de invloed van de Sovjetunie, het wereldcommunisme en het socialisme kunnen bevorderen (een inmiddels wel sterk achterhaald argument);
- de verdragen zouden een niet-gewenste directe werking hebben binnen de Verenigde Staten;